

УДК 37.018.1

РАДЧЕНКО Наталія Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри педагогіки вищої школи і освітнього
менеджменту,

Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького

e-mail: kuzya98@ukr.net

ПРАВО ДИТИНИ НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ

У статті здійснено ретроспективний аналіз необхідності виховання дітей двома батьками (батька й матері) з метою створення гармонійного розвитку особистості, збагачення її духовного світу та реалізації творчого потенціалу за рахунок створення у вищих навчальних закладах дисциплін з орієнтацією на сімейне виховання.

Ключові слова: освіта; сімейне виховання; виховання дітей; права дитини; обов'язки батьків; роль сім'ї у вихованні дитини.

Постановка проблеми. Право дитини жити і виховуватись у сім'ї – одне з найважливіших її прав. Сімейне виховання дає можливість забезпечити її нормальний фізичний, моральний, інтелектуальний та соціальний розвиток, дає змогу їй стати повноцінним членом суспільства. Суспільні форми виховання не можуть замінити дитині сім'ю, і це давно підтверджено практикою. Сукупність різноманітних етнографічних, історичних даних та соціальна статистика свідчать про те, що людська сім'я є інститутом соціальним, а не біологічно зумовленим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання виховання були об'єктом дослідження видатних педагогів А. Макаренка, В. Сухомлинського та вчених З. Ромовська, Л. Пчелінцева, О. Пунда. Окресленню ролі сім'ї як первісної інституції соціалізації дитини присвячено праці М. Аккермана, Т. Глухової, О. Гускаленко, Т. Кравченко, Т. Крюкової, О. Смирнової та ін. Дослідники одностайні в тому, що належна реалізація сім'єю відповідних функцій можлива за умов усвідомлення батьками себе як агентів соціалізації, наявності в них широкого рольового репертуару, який забезпечував би представлення дітям очікувань найближчого соціального оточення, добровільне відтворення ними соціальних відносин, ціннісних орієнтацій тощо [1, с. 167–168]. Але питання сім'ї і виховання дитини в повній родині, залишаються актуальними і на сьогоднішній день, адже проблеми у сфері сімейного виховання призводять до таких негативних явищ, як безпритульність та асоціальна поведінка дітей, підвищення кримінальної активності неповнолітніх, а також безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків з виховання дітей.

Актуальність теми обумовлена тим, що останнім часом в Україні зростає чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Статтею 1 Конституції Україна проголошується соціальною державою. Одним із найважливіших завдань соціально орієнтованої держави є сприяння розвитку молодого покоління, задоволення його потреб та виконання обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та

Планом дій щодо її виконання. Таким чином, наша держава бере на себе обов'язок піклуватися про моральний та культурний розвиток дітей. Незважаючи на це, найкращим середовищем для розвитку дитини залишається *сім'я*. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [2, с. 16]. Сім'я має нести відповідальність за створення для цього відповідних умов, має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту дитини, засобом забезпечення і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. Тому в Україні визнано пріоритет сімейного виховання, не дарма 2016 рік був роком усиновлення.

Метою статті є: розглянути основні положення права дитини на виховання, визначити його зміст та значення для майбутнього формування особистості, а також підкреслити необхідність впровадження дисциплін про сімейне виховання у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу. «Кожній сім'ї – педагогічну культуру» – цей девіз стає останніми роками визначальним в організації пропаганди педагогічних знань серед населення. Той мінімум педагогічних знань, що наявний зараз майже в кожній сім'ї, не задовольняє вимог сучасного суспільства. Тому так необхідно удосконалювати педагогічну культуру майбутніх батьків.

Сім'я, або родина – соціальна група людей, що складається з чоловіка, жінки (зазвичай перебувають у шлюбі), дітей (власних або прийомних) та інших близьких родичів, які живуть разом, поєднаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей [3, с. 593].

Факт народження дитини є підставою для виникнення комплексу прав та обов'язків батьків та дітей. Найважливішим серед батьківських прав та обов'язків є право батьків на виховання дітей. Здійснення цього права є одночасно й обов'язком батьків [4, с. 249]. Слід зазначити, що обов'язок виховувати, ростити дитину – найважливіший обов'язок матері та батька. Це – обов'язок не лише перед дитиною, а й перед усією родиною та суспільством. Це місія великої політичної ваги [5, с. 297]. Право на виховання дозволяє батькам цілеспрямовано та систематично впливати на психологію дитини для того, щоб сформувати у неї необхідні, з їх точки зору, якості. Виховання становить собою довготривалий процес впливу на дітей. Цей процес передбачає як здійснення батьками цілеспрямованих дій, що передбачають досягнення певного результату, так і несвідомий вплив на дитину, який відбувається постійно в процесі самого спілкування батьків та дитини, та вплив, що здійснює на дитину поведінка та приклад батьків. Нажаль, зміст права на виховання не визначено в законі і законодавство в принципі не може врегулювати процес виховання. Тому питання виховання закріплені в законодавстві в загальному вигляді [4, с. 252].

В Українському педагогічному словнику с. Гончаренка виховання визначається як процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовлений законом суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів [6, с. 53]. До змісту права на виховання хочеться ввести як складові такі правомочності як право на сімейне навчання, обов'язок батьків дбати про фізичне та психічне здоров'я дітей; виховувати повагу до людської особистості, її прав та основних свобод, не застосовуючи насилля; навчати дитину дотримуватись законів, не допускати втягнення дитини у злочинну і антигромадську діяльність; виховувати ставлення до праці як єдиного джерела добробуту [7, с. 18–19].

Догляд батьків за дитиною виражається не тільки у задоволенні її життєво-побутових потреб (харчування, забезпечення одягом, взуттям, навчальним приладдям), але й у проявах уваги до дитини, наданні допомоги у вирішенні різноманітних питань, що її цікавлять, можливих конфліктів у спілкуванні з іншими дітьми. Невід'ємним чинником морального виховання дітей є створення батьками в сім'ї умов забезпечення гідності дитини (тобто усвідомлення дитиною своїх прав як людини, власної моральної оцінки, поваги до власних моральних цінностей), прищеплення впевненості дитини у собі, залучення до активної участі в житті суспільства, всебічне забезпечення всіх інших інтересів [8, с. 111–112]. Тому ч. 1 ст.

150 Сімейного кодексу України встановлює загальні напрями виховання дітей в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу та своєї Батьківщини.

Практично здійснення права на сімейне виховання пов'язується з виховною взаємодією. Це зумовлено загальноприйнятими теоріями сучасної педагогічної науки, яка виходить з того, що процес виховання – не є прямим впливом на виховуваного, а соціальною взаємодією конкретних людей (у нашому разі – у межах такого соціального утворення, як сім'я). Зрозуміло, що будь-яке спілкування, принаймні двох осіб, має характер виховної взаємодії, і це найвиразніше виявляється в умовах сімейного виховання. Лише завдяки систематичному впливу в умовах сім'ї людина набуває здатності спілкування з іншими членами суспільства, уміння досягати згоди в розумінні складних ситуацій, змісту дій, а також певного ступеня солідарності (взаєморозуміння) між собою [8, с. 113]. При цьому закон не обмежує батьків у формах та методах виховання. А.С. Макаренко був глибоко впевнений, що «батьківські вимоги до себе, батьківська повага до своєї сім'ї, батьківський контроль над кожним своїм кроком – ось перший та самий головний метод виховання» [9, с. 132]. Сучасні батьки повинні володіти найважливішою здатністю реагувати на індивідуальні та вікові особливості дитини, готовністю до свідомого пошуку найбільш ефективних методів і прийомів її індивідуального виховання, що дозволить їм успішно переборювати виникаючі суперечності, уникнути конфліктів, застосування покарання.

Обов'язок батьків готувати дитину до самостійного життя є втіленням економічного виховання в сім'ї, обов'язок забезпечити здобуття повної загальної середньої освіти є мінімальним рівнем здійснення розумового виховання (турбота батьків про збагачення дітей знаннями, формування потреби їх набувати); зобов'язання турбуватись про здоров'я дитини, її фізичний духовний та моральний розвиток здійснюється шляхом фізичного виховання (правильна організація режиму дитячого життя, заняття на прохання дитини спортом, її загартування), морально-культурного виховання (засвоєння моральних цінностей, ідеалів, моделей поведінки, традицій та звичаїв) та естетичного виховання (формування «смаків», поглядів на суспільство, природу та людину, мистецтво та творчість).

Крім зазначених, до критеріїв належності виховання треба віднести такі загальнопедагогічні умови як *особистий приклад батьків*, їхній авторитет, глибоке і всебічне знання батьками своїх дітей, організація спільної діяльності, вільного часу, спілкування з дітьми, а також єдність вимог членів сім'ї [8, с. 114–115]. Важливим є те, що питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Той із батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні й має право на особисте спілкування з нею. Інший із батьків не має права перешкоджати спілкуванню, якщо воно не заважає нормальному розвитку дитини.

Слід зазначити, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Стаття 152 СК України закріплює, що право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю [10]. Насамперед, це обов'язок органів опіки та піклування. Органи освіти мають виявляти дітей, позбавлених батьківського піклування, а органи у справах сім'ї та молоді, служби у справах неповнолітніх – виявляти безпритульних дітей. Однак цими діями не вичерпується функція державного контролю за виконанням батьками своїх обов'язків з виховання дитини. Тому є підстави стверджувати про необхідність створення навчальних дисциплін з підготовки молодшого покоління створювати міцні сім'ї. Це стосується не лише вищих навчальних закладів, а й середніх, де діти зможуть в повному об'ємі дізнатися про свої права.

Дитина має право протиставитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї. З цією метою вона має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також безпосередньо до суду, якщо вона

досягла чотирнадцяти років [2, с. 301–302]. Нажаль, цей закон знають не всі діти що страждають від зловживання з боку батьків, часто не тільки не звертаються за захистом своїх прав, але й намагаються сховати такі зловживання через страх перед батьками або через острах, що їх відберуть у батьків і помістять у дитячі установи.

У зв'язку з тим, що в Україні збільшилась кількість неповних сімей (розлучення батьків, чи смерть одного з батьків на заході України чи з інших причин) з'являється необхідність допомагати таким сім'ям сформувати модель сім'ї. Таким інститутом створення у дітей моделі ідеальної сім'ї можуть стати вищі навчальні заклади, де можна впроваджувати як і навчальні дисципліни так і факультативи з сімейного виховання, оскільки на моє думку, навика сімейного виховання потребують не тільки діти з неповних сімей, а й з повних. Це пов'язане з тим, що навіть в повних сім'ях батьки не належним чином виконують свої батьківські функції. Розвитком комп'ютеризації призводить до того, що і батьки і діти вільний час проводять не разом, а граючись у комп'ютерні ігри), тяжкі економічні часи (батькам доводиться багато працювати, а інколи, навіть, від'їжджати за кордон).

Якщо дитина виросла в неповній сім'ї, у неї відсутня модель сім'ї як такої, тому в подальшому дорослому житті така людина не має уявлення про модель сімейне виховання.

Зменшення виховної ролі сім'ї також відбувається внаслідок передачі нею функції соціалізації спеціалізованим інститутам виховання і освіти.

Але оволодіння батьками педагогічною культурою сприяє позбавленню від істотних недоліків сімейного виховання [11, с. 167–168].

Негативні приклади з життя сім'ї; безсистемність виховних впливів; дефіцит спілкування батьків з дітьми; невміння організувати конкретну діяльність дітей, спілкування з ними; система заборон як основа виховання; неузгодженість дій у сім'ї, а також сім'ї і школі; зниження виховної активності батьків в міру того, як діти дорослішають; батьківський егоїзм – перебільшене уявлення про здібності дитини, її виключність, прагнення обмежити виховання піклуванням про одяг, їжу, задоволення всіх потреб дітей тощо.

Досліджуючи питання сімейного виховання, як правило, йдеться про можливість жити та виховуватись у сім'ї своїх батьків. Однак право дитини на сімейне виховання включає також право на спілкування з іншими членами сім'ї – бабою, дідом, прабабою, прадідом, братами, сестрами та іншими родичами.

Також слід зазначити, що участь інших родичів у сімейному вихованні дітей чинним законодавством не передбачена. Але досвід показує про позитивний вплив близьких родичів у вихованні дітей (коли батьки весь час працюють, або зловживають комп'ютерними іграми, не говорячи вже про зловживання алкоголем).

Висновок. Підводячи підсумок, можна дійти висновку, що особливо велике значення сім'ї у вихованні дитини неможливо переоцінити. Саме сім'я є водночас і середовищем для дитини, і «першим» вихователем, виконує функцію відтворення населення і функцію передачі духовного багатства, культурних традицій народу, сім'ї. Сім'я багато в чому передбачає те, якою стане людина в майбутньому. Саме сім'я закладає фундамент розвитку нахилів, здібностей дитини, формування її моральних якостей. Саме через сім'ю дитина опосередковує норми людських стосунків, засвоює моральні відносини. Тому належне сімейне виховання – основа успіхів дитини в навчанні, основа її здоров'я, загального життєвого тону, нормальних стосунків з оточуючими.

Державного рівня потребує вирішення питання щодо підвищення вимог не тільки до виховання дітей, а й до самих вихователів. Батьки мають вживати всіх заходів щодо правильного сімейного виховання і визнання спільної відповідальності чоловіка і жінки за виховання і розвиток своїх дітей, притому пам'ятати, що в усіх випадках інтереси дітей є панівними. Створюючи Українську державу на демократичних засадах, суспільство зацікавлене в міцній, морально задоволеній сім'ї. Тому повинна бути створена система сімейного виховання, яку держава повинна поступово впроваджувати в практику. Органи освіти мають проводити не лише роз'яснювальну роботу для того, щоб дитина знала, куди

вона може звернутися за захистом у разі порушення її прав. Органи освіти повинні усвідомити необхідність впровадження нових дисциплін з акцентом на сімейне виховання. Якщо суспільство стане на шлях допомоги молоді у створенні міцної родини, ми обов'язково збудуємо міцну Українську державу.

Список використаної літератури

1. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія / Т.В. Кравченко. – Київ : Фенікс, 2009. – 416 с.
2. Постовий В. Сім'я родинне виховання. Концепція / В. Постовий, П. Щербань, Т. Алексеєнко, О. Докухіна, Н. Стрельнікова // Рідна школа. – 1996. – № 11–12. – с. 15–20.
3. Словник української мови: В 11-ти т. / Под ред. І.С. Назарової, О.П. Петровської та ін. – Т. 8.– Київ : Наукова думка, 1977. – 928 с.
4. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Ю.С. Червоного. – Киев : Истина, 2003. – 520 с.
5. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / З.В. Ромовська. – Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 532 с.
6. Гончаренко с. Український педагогічний словник / с. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Савченко Л.А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л. А. Савченко. – Київ : Б. в., 1997. – 27 с.
8. Пунда О.О. Право на сімейне виховання та проблеми його здійснення // О.О. Пунда. – Вісник Запорізь. нац. ун-ту. – 2005. – № 1. – с. 111–115.
9. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С.Макаренко. – Київ : Рад. шк., 1980. – 327 с.
10. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
11. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. с. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків : ОСВ, 2002. – 400 с.

References

1. Kravchenko, T. (2009). *Socialization of children of school age in the interaction of family and school*. Kyiv: Feniks (in Ukr.)
2. Postovyy, V., Shcherban, P., Alekseyeyenko, T., Dokukhina, O., Strel'nikova, N. (1996). Family education. Concept. *Mother School, 11–12, 15–20* (in Ukr.)
3. *Ukrainian dictionary* (1977). In 11 vol. In I.S. Nazarova, A.P. Petrovska et al. (Ed.). 8 vol. Kyiv: Scientific thought. (in Ukr.)
4. Chervonyy, Yu. S. (2003). *Scientific and practical comment of family Code of Ukraine*. Kyiv: Ystyna (in Russ).
5. Romovska, Z.V. (2003). *The Family Code of Ukraine*. Kyiv: In Yure (in Ukr.)
6. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid (in Ukr.)
7. Savchenko, L.A. (1997). Individual rights and duties of parents and children in family law Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. (in Ukr.)
8. Punda, O.O. (2005). The right to family education and problems of its realization. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Journal of Zaporizhzhya National University, 1, 111–115* (in Ukr.)
9. Makarenko, A.S. (1980). *Book for Parents*. Kyiv. Soviet School. (in Ukr.)
10. *Family Code of Ukraine* (2002). № 2947-III. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (in Ukr.)
11. *The theoretical basis of education and training* (2002). Kharkiv: OSV (in Ukr.)

RADCHENKO Nataliya,

Ph.D, Senior Lecturer of High School Pedagogy and Educational Management Department,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: kuzu98@ukr.net

A CHILD'S RIGHT OF FAMILY EDUCATION

Abstract. *Introduction. After reception of an independence of Ukraine in the conditions of socio-economic difficulty, in the conditions of difficult situation on the east of the country, the system of education of young people also found oneself in the crisis state.*

Education establishments, as well as before provide professional training of young people, but after graduating of educational establishments young people cannot valuably execute their own functions. In particular it touches the creation of family and children education.

Purpose. To consider the basic positions of child's right on education, to define its maintenance and value for the future formation of personality, and also to underline the necessity of introduction of disciplines about family education in Ukrainian higher educational establishments.

Results. Analysis of scientific literature, in particular Family code of Ukraine, statistical information about the amount of divorces, amount of children-orphans, the amount of children deprived of paternal anxiety, etc., testifies to the urgent necessity of creation of educational programs for the study of bases of family education, confession the necessity of two parents for satisfaction of vital child necessities. The inalienable factor of children moral education is creation in the family by parents the terms of providing of child's dignity (awareness of child's rights as a man, own moral estimation, respect to own moral values), inoculating of child confidence in itself, bringing in to the active position in the life of the society, comprehensive providing of all other interests.

Child's growth in spiritually and morally, healthy and full family will give a possibility in adult period of life to answer the different social, cultural, economic, moral, civil necessities of the state.

Family is at the same time as an environment for a child, and by the «first» as a teacher, executes the function of recreation of population and function of transmission of spiritual wealth, cultural traditions, and family. Family is a foundation for the development of inclinations, child capabilities, formation of his/her moral qualities. Exactly through the family a child study the norms of human relations, master moral relations. Therefore the proper family education is the basis of child's successes in education, basis of health, general vital tone, and normal relations with surrounding.

The question in relation to the increase of requirements not only to children education but also to the teachers need to be solved on state level. Creating the Ukrainian state on democratic principles, society is interested in a strong, morally satisfied family. Therefore there must be created the system of family education, which the state must gradually inculcate in practice. Educational establishments must realize the necessity of introduction of new disciplines with an accent on family education.

Conclusion. That is why the utterly important is an update of the system of higher education in Ukraine with the purpose of formation in students not only professionally necessary skills but also skills of creation of strong family and children education. Children are our future.

Key words: *education; family education; children education; child's right; parents' duties; the role of family in children education.*

*Одержано редакцією 30.03.2017
Прийнято до публікації 04.04.2017*